

umiditatea relativă, instabilitatea atmosferică, forța eoliană etc. De fapt, se acordă o mare importanță forței fizico-mecanice a vântului (predomină vântul din direcția sud-vestică), alături de fenomenul de factură chimică în direcția dizolvării și cristalizării sărurilor solubile, factori care, alături de oameni, au acționat – treptat și distructiv – asupra monumentului. Pentru alte amănunte se poate consulta, cu folos, conținutul capitolului al IV-lea, mai sus nominalizat.

După lectura cu creionul în mână a lucrării lui Toma Goronea, cadru didactic titular la Catedra de Istorie de la Alma Mater Apulensis, intitulată simplu dar convingător *Fortificația bastionară tip Vauban de la Alba Iulia (prima jumătate a secolului al XVIII-lea)*, trăim sentimentul unei împliniri istoriografice, nu numai din perspectiva istoriei locale-naționale, dar și central-europene. Nu ne îndoim că lucrarea citită, căreia îi lipsește un rezumat într-o limbă de circulație internațională – dacă avem în vedere semnificația culturală și politică a monumentului Vauban de la Alba Iulia din perspectiva Europei centrale! – constituie doar un moment din amplul și necesarul program de cercetare, conservare și valorificare a cetății habsburgice din orașul nostru, care se raportează la numele autorului.

Iacob Mârza

Laura Stanciu, *Între Răsărit și Apus. Secvențe din istoria Bisericii românilor ardeleni (prima jumătate a sec. al XVIII-lea)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, 241 p.

Prin această nouă apariție editorială despre istoria ecleziastică a românilor transilvăneni, distinsa cercetătoare Laura Stanciu completează, pe de o parte, aria interesului său publicistic referitor la acest subiect, pe de altă parte aduce un important și de neînlocuit aport istoriografic în peisajul publicațiilor referitoare la istoria Bisericii Unite cu Roma. Continuând demersul cercetărilor, consacrate deja, privind contribuțiile lui Gherontie Cotore și ale lui Petru Maior la evoluția iluminismului românesc, dar și cele referitoare la dinamica semanticii istorice preiluministe și iluministe transilvănene, Laura Stanciu devine prin volumul de față (din nou) o asiduă cercetătoare a fenomenului religios din Transilvania secolului al XVIII-lea.

Referindu-se de la bun început la rezultatele conferințelor interconfesionale și ecumenice recente privitoare la problematica Bisericii Unite cu Roma, Laura Stanciu, prin tripticonul utilizat: I. Despre unire, II. Despre tradiție. III. Despre dogmă, ne oferă o sinteză detaliată și multidisciplinară a ideii de unire religioasă în aspectele ei esențiale – documentele fondatoare, consolidarea tradiției bisericești și evoluția structurii dogmatice. Fiind un subiect controversat în istoriografia îndeosebi ecleziastică, tema abordată a fost susținută de autoare printr-o surprinzătoare deschidere către dialog „între lumea bisericească și istoriografia academico-universitară”, supusă însă unei riguroase metodologii istorice, animată desigur de o dorință de înțelegere și comunitară interconfesională exemplară. Cu o vădită aplecare spre înțelegerea, comprehensiunea timpului istoric, cu un deosebit respect față de perceptul *sine ira et studio*, această nouă dezbatere privind coagularea identitară a Bisericii Greco-Catolice din Transilvania are menirea, nu în ultimul rând, de a reamplasa discursul istoric despre această temă în parametrii dezbaterii academice cei mai moderni cu putință, reprezentând un argument important în reevaluarea discursului partizan cu privire la fenomenul unirii religioase din Transilvania. Din acest

punct de vedere, al tematicii și felului abordării, autoarea demonstrează fără dubiu necesitatea și complexitatea unui nou duct istoriografic, anevoios uneori, dar util în disputa interconfesională și istoriografică.

Continuând un demers propriu, prin reevaluarea și însumarea cercetărilor mai vechi elaborate cu ocazia conferințelor Fundației „Pro Oriente” din cadrul proiectului *Unirea Bisericii din Transilvania cu Biserica Romei (1697-1761)*, publicate și în revista *Annales Universitatis Apulensis*, autoarea integrează în dezbateră intelectuală privind unirea cu Biserica Romei practică și de Ovidiu Ghitta, Greta Miron, Daniel Dumitran și Iacob Mârza un dinamism conceptual și o contextualizare transilvăneană de excepție, definind locul, modul și evoluția acestora în contrareforma europeană și reforma tridentină.

Noutatea și originalitatea tematicii abordate constă în soliditatea efortului de reevaluare multidisciplinară și multiconfesională a subiectului vizat, cu o puternică viziune integratoare în istoria ecleziastică generală a Imperiului Habsburgic, dar și a Principatului transilvănean. Aspectul integrator și de evaluare a diverselor poziții confesionale, cu un vădit interes pentru realizarea unui dialog constructiv, este, după părerea noastră, noutatea prin care acest volum reîmprospătează discursul istoriografic despre acest subiect. Cu o fidelitate față de tematica enunțată, Laura Stanciu își construiește argumentele în prima parte a volumului pe documentele unirii. Amplu dezbătute, criticate, cenzurate și laudate de istoriografiile confesionale, autoarea ni le prezintă sistematic folosindu-se de analiza istoriografică, analiza conținutului, critica documentelor și semnificația, respectiv importanța acestora. Rediscutarea și scurtele intervenții critice sunt menite a ordona o lungă dezbateră contradictorie din istoriografiile confesionale a documentelor unirii. Redescoperirea și cercetarea lor critică reprezintă, din acest punct de vedere, un nou și necesar reper în dezbateră adeseori polemică despre originalitatea sau valoarea lor apocrifă. Fiind determinată de obiectivitate și rigurozitate, autoarea însăși sugerează necesitatea imperioasă privind publicarea integrală a acestor documente, împreună cu un aparat critic nepărtinitor. Pentru aceasta, chiar dezbateră promovată de Laura Stanciu în acest prim capitol pare a fi, dincolo de un argument solid, un adevărat îndreptar metodologic. Codexul manuscris al unirii se plasează deci în primplanul disputei istoriografice, prin complexitatea bibliografică a subiectului, dar și prin analiza critică pertinentă a documentului redescoperit. Fiind conștientă de importanța codexului unirii în dezbateră istoriografică, autoarea nu rezolvă, dar încearcă o reevaluare critică și repunere în circulația ideatică a unei problematice încă destul de controversate, cea a documentelor care au stat la baza unirii religioase. Conștientă de importanța consecințelor asumate prin codexul Unirii, reevaluarea mărturisirii de credință a lui Teofil, reprezintă un pas important în exegeza argumentelor care susțin nu atât valabilitatea și autenticitatea acestui document episcopal mult controversat, cât mai ales semnificația sa istorică și teologică. Pornind de la importanța ordinului iezuit în transcrierea, promovarea și editarea acestui document, desigur autoarea subliniază încă o dată liniile directe ale Contrareformei transilvănene de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Prin aceasta însă oferă și argumente istoriografiilor de sorginte ortodoxă sau protestantă, care vedeau *sui generis* „o uneltire” iezuită în sinoadele și documentele ce au stat la baza actului unirii. Comparând cele 4 variante cunoscute și descoperite, autenticitatea acestui concept este pusă și pe seama

celor mai înverșunați misionari catolici din Transilvania, László Bárányi și Zsigmond Vízkeleti, aflați în cele două centre de putere ale Contrareformei transilvănene, Cluj-Mănăstur, și Alba Iulia.

A doua unitate tematică a volumului este reprezentată de capitolul „Despre tradiție”. Anunțând încă din titlu o dezbatere detaliată a tradiției orientale și evoluția acesteia sub impactul unirii religioase, surprinzător, la prima vedere, capitolul se limitează doar la problematica alimentației clerului blăjean. Pe lângă inerenta valoare privind modernitatea dezbaterii obiceiurilor culinare și relația acestora cu percepțiile dogmatico-teologice, capitolul reprezintă un interesant, dar minuscul moment față de enunțul general, care viza tradițiile răsăritene sub impactul unirii religioase. Totuși, plecând de la particularitatea alimentației blăjene, autoarea dezvoltă subiectul într-un veritabil rechizitoriu al dezbaterii greco-catolice – ortodoxe din secolul al XVIII-lea despre tradiția postului și semnificația acesteia. Astfel, *legea strămoșească* – postul, devine laitmotivul dezbaterii asupra tradiției. Reconstrucția tradiției a fost una pendulantă, între înnoire și tradiție, conservatorism și reformă. Laura Stanciu sugerează cât se poate de clar momentele istorice prielnice și neprielnice, cât și comportamentul fiziologic adaptat la tradiția postului cât și limitele adaptabilității. Tradiția și documentele unirii însă nu puteau exista într-un vid teologic. Învățătura dogmatică, prezentată în cel de-al treilea și final capitol de autoare, oferă repere importante și argumente veridice în evoluția dezbaterii dogmatice.

Plecând de la sursele discursului unit și neunit și analizând apariția noii teologii tridentine în mediul transilvănean, autoarea oferă cititorilor în ideea *audiatur et altera pars*, un rechizitoriu al bibliografiei ortodoxe și misionar-catolice, în speță iezuite, care promovau, pe de o parte diseminarea ideii de unire, pe de altă parte obstrucționau succesele ei. Discursul polemic identitar este angrenat de Laura Stanciu într-o modalitate a istoriei cunoaștere, prin acțiunea și reculul discursului identitar dogmatic. Având ca an de referință 1746, regrouparea forțelor confesionale și implicit cea a resurselor dogmatice devine un moment emblematic, în viziunea autoarei, după episodul Visarion Sarai. Sursele și modelele folosite în argumentarea identitară susțin teza conform căreia după 1746 cele două biserici românești au intrat într-un proces lent de autodefinire și recunoaștere. Discursul polemic oferit de surse converge spre disputele cu privire la cele patru puncte florentine, față de care autoarea folosește argumentul acceptării graduale, prin primul pas al aderării și mai apoi prin cel al asumării. Trecând prin analiza discursului despre punctele florentine sub auspiciile episcopilor greco-catolice, argumentul Laurei Stanciu este solid probat printr-o viziune sintetică, dar în același timp și detaliată privind evoluția receptării celor patru puncte florentine în Transilvania. Discutând impactul discursului dogmatic asupra laicatului, autoarea susține ideea acceptării/asumării graduale a celor patru puncte florentine. Cu toate că pare confuză ideea presiunii calvine – teză aproape exclusivă a literaturii greco-catolice – contrapusă presiunii „salvatoare” iezuite, ideea acceptării punctelor florentine de ierarhie și evoluția acceptării acestora în direcția formării unei identități colective sunt prezentate ca un proces de durată și anevoios. Autoarea aduce clarificările de rigoare prin dezbateri punctuale privind pașii necesari autodefinirii dogmatice: aprobarea, acceptarea, proclamarea și, în final, difuzarea conceptelor florentine. În cele din urmă, asumarea reflectată prin literatura devoțională și prin personalități precum episcopii Inochentie Micu-Klein și Petru Pavel Aaron reprezintă

argumente suficiente în vederea sublinierii liniilor directoare ale discursului identitar greco-catolic. Fiind văzută ca o evoluție organică și complementară cu reverberațiile din mediul ortodox și protestant, analiza și argumentele Laurei Stanciu converg și conving în analiza construcției identitare greco-catolice, cu o claritate și probitate demnă de remarcă.

Aceasta este reflectată și de izvoarele folosite, de o diversitate apreciabilă. Sursele documentare din Arhiva Secretă a Vaticanului, a Congregației de Propaganda Fide din Roma, Arhiva de Stat din Ungaria, Arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice din Alba Iulia și de la Direcția Județeană Alba a Arhivelor Naționale ale României sunt completate de sursele editate din secolul al XVIII-lea, conferind o soliditate temeinică atât metodei de cercetare, cât și subiectului abordat. Cu o aplecare asupra unei comprehensiuni a întregului fenomen, bibliografia folosită poartă semnăturile cercetătorilor cunoscuți și consacrați în cercetarea unirii religioase, dar ceea ce surprinde este folosirea publicațiilor de o varietate și abordare confesională diversă, ca și a celor mai noi rezultate ale Institutului de Cercetare Istorică „Iuliu Maniu” din Alba Iulia. Acestea oferă suficiente argumente pentru o reevaluare a subiectului într-o manieră modernă, critică, inedită și până la urmă necesară. Laura Stanciu, bazându-se pe diversitatea bibliografică, discernе și ordonează, printr-o grilă de interpretare necesară, momentele esențiale ale celor trei mari unități cercetate: unire, tradiție, dogmă, caracteristice definirii identitare a Bisericii Unite cu Roma. Aplicarea schemelor: introducere, istoriografie, conținut, analiză critică, semnificație și importanță sau, într-o manieră asemănătoare: motivație (argument), introducere, context, surse, analiză critică și concluzii este menită a oferi cititorului o imagine clară și lizibilă a informației și analizei istoriografice. Nu în ultimul rând, privind analiza integrării dogmatice a punctelor florentine în conștiința colectivă a românilor ardeleni, Laura Stanciu, într-un mod inedit, promovează prin „pași” cercetării (aprobarea, acceptarea, proclamarea, difuzarea, mai apoi asumarea conceptelor florentine), o succintă și consecventă analiză a rezultatelor conștientizării dogmatice, dar și a deformărilor produse la nivelul percepției laice.

Fiind scris într-un stil de o ținută academică remarcabilă, volumul Laurei Stanciu va deveni desigur, pe lângă un aport important la istoriografia problemei și un reper obligatoriu, atât informațional cât și metodologic, în cercetarea unirii religioase a românilor.

Gudor Botond

Victor Tudor Roșu, *August Treboniu Laurian (1810-1881): discurs istoric romantic*, cu o prefață de Sorin Mitu, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2008, 307 p.

Decenii de-a rândul, studenții de la istorie își doreau să nu se confrunte cu subiecte de examen din aria „vieții culturale”, pentru bunul motiv că acest gen de abordare se reducea la interminabile, monotone înșiruri de nume, opere, „statui”, neparticularizate prin ceva anume și cu atât mai greu de reținut. Istoria-bătălie, mult mai spectaculoasă, surclasa „plictisitoarea” istorie a culturii. Desigur, atitudinea a început să se schimbe în ultimii 15 ani și rezultatele au început să apară. Nu pot să uit, totuși, că, împreună cu colegii mei de generație ne întrebam speriați, în octombrie 1991, după primul curs de istoriografie generală, *dacă și cum* ne vom găsi locul în acest